

Lőrincz András

Életrajz

Lőrincz úr alacsony, nagyon hasonlít anyai dédanyjára, ami azonnal feltűnik, ha a fényképeket nézzük. Délelőttiit a dévai zsidó hitközség székhelyén tölti, ahol ő titkár. Szombaton reggel sohasem hiányzik a zsinagógából – a legjobb napokon legfeljebb nyolc férfi gyűlik össze imádkozni. A hitközség irodájában ismertem meg, ami közvetlenül a zsinagóga szomszédságában van. Amikor otthonában látogattam meg, megcsodálhattam rendezett könyvtárát – kb. 2500 könyve van, közöttük például egy 11 kötetes magyar nyelvű világtörténet. A falakat képek díszítik. Feleségével és lányukkal lakik, aki a szülők tulajdonának a visszaszerzésével foglalkozik, meg egy kandúrral, akit a negyedik családtagnak tekintenek. [Lőrincz András 2005 márciusában elhunyt.]

Anyai ükszüleim, a Seiger család, Peremislből (ma Przemyśl), Lengyelországból származnak [Przemyśl az Osztrák-Magyar Monarchia örökös tartományában, Galíciában lévő város volt a San folyó partján, 1890-ben 35 200 főnyi lakossal. Az 1870-es években erődítményvárossá építették ki. – A szerk.]. Anyai nagyapám, Seiger Gottlieb 1864-ben született Hunyad megyében, és Déván élt. Mészáros volt. Egy fivére volt, Seiger Lázár, aki a balázsfalvi származású Czitrom Idával volt házasságban [Balázsfalva néven létezett Balázsfalva(-Város), mely közigazgatási státusát tekintve nagyközség volt Alsó-Fehér vm.-ben 1891-ben 1400, 1910-ben és 1920-ban 2200 főnyi, nagyobbrészt román, kisebbrészt magyar lakossal (szolgabírói hivatal, járásbíróság, telekkönyv, adóhivatal székhelye, volt tanítóképzője és főgimnáziuma), és Balázsfalva-Falu (vagy Kisbalázsfalva), amely kisközség volt ugyanott, 1891-ben 900, 1910-ben 1500 főnyi lakossal. A trianoni békeszerződéssel mindkét település Romániához került. – A szerk.]. Nem volt gyermekük. Lázár meghalt tuberkulózisban, jóval 1930 előtt, a dévai zsidó temetőben temették el. Anyai nagymamám, Hermina, született Roth, 1878-ban született egy Déva környéki faluban, nem tudom, melyikben, és Déván élt. Háztartásbeli volt. Nagyszüleim nagyon vallásosak voltak, nagyon ortodoxok. És ennek ellenére nem mentek minden héten a zsinagógába, csak az ünnepnapokon. Nagyapa nem ment sem hét közben, sem szombaton.

Anyai nagyszüleim háza ma is áll, de már nem olyan, mint egykoron. Egy száznyolcvan éves ház, dédszüleim életében épült. Az ötven év kommunizmus idején tönkrement. De gyermekkoromban jól mutatott, elég jól. Három szoba és egy konyha volt benne. Fürdőszoba nem volt.

Nagyszüleimnél volt villany, de földgáz akkoriban nem volt. A konyhába be volt vezetve a víz. Kert nem volt, csak udvar – teheneik, lovaik voltak, meg egy kutya. Nagymamám rendes asszony volt, nagyapa mészárszékében ő volt a pénztáros. Nem szoktunk nagymamáéknál enni, de minden héten legalább három-négy alkalommal meglátogattuk őket, hiszen nagyon mellettük laktunk. Legszébb emlékem nagymamámról az, hogy minden vasárnap délelőtt meglátogattuk a fivéreimmal, és adott pénzt mozira. Egy mozijegy akkoriban úgy egy lej ötven baniba került. Nagymamám a háború elején, 1940-ben egyik unokahúgánál, Lőrincz Irénnél lakott. Anyai nagyszüleim mindketten Déván haltak meg – nagyapa 1924 novemberében, nagymama pedig 1941. január tizenhetedikén.

Anyámnak két öccse volt: Bernát és Ernő. A nagybátyáim – nos hát ők nagyon gazdagok voltak Bernát 1900-ban született, és a pozsonyi villamosipari iskolában tanult. Déván élt, marhakereskedőként és mészárosként dolgozott. Bernát nagyon szorgalmas volt, nagyapám halála után vagyont szerzett. Marhával és disznóval kereskedett – élő állattal, illetve hússal. Bernát bácsinak hűtővagonjai voltak. Télen jeget vermelt, pincékbe, a Marosról. Mindenütt megfordult Izraeltől Angliáig: szállított húst Magyarországra, Csehszlovákiába, Ausztriába, Németországba, Angliába, Konstantinápolyba. Rómában például számtalanszor járt. Bejárta egész Európát 1930 és 1940 között, tíz év alatt. Bernát sohase nősült meg, nem volt családja. 1980-ban halt meg Déván.

Ernő 1901-ben született. Ő is mészáros volt, Déván – kóser és nem kóser húst egyaránt árult. A feleségét Herskowitz Gabriellának hívták, és három lányuk volt: Breier Vera Gabriellának az első férjével, Breier Jenővel való házasságából volt, Ernővel közös gyermekeik meg Szonja és Nádja. Ernő később Kolozsváron lakott, amíg a kommunista rendszerben le nem tartóztatták – Kolozsváron nem dolgozott –, aztán Borosjenőn lakott, ott is halt meg 1976-ban, de Déván temették el. Akkoriban én is [Boros]Jenőn laktam – Ernő nálam halt meg. A felesége aztán elment Izraelbe. Szonja meg Nádja Ernő haláláig Kolozsváron laktak, azután mindketten kivándoroltak Izraelbe – az anyjuk előttük ment el. Szonja férjhez ment dr. Mihai Marinához, van egy lányuk, Marina Monica. Monica orvosnő Izraelben, Fulában, és Blănuș mérnök felesége. Nádja hozzáment Klein Viktorhoz, volt egy fia, aztán elvált. A fia, Klein Norbert Izraelben mérnök, de nem tudom, hol.

Édesanyám, Seiger Gabriella 1899. január tizedikén született Déván. Két évig járt Budapesten az orvosi egyetemre, 1916 és 1918 között. 1918-ban, amikor Kun Béla került hatalomra [lásd: Tanácsköztársaság], hazatért. Aztán már nem iratkozott vissza, férjhez ment apámhoz. Apám négyéves kora óta udvarolt anyámnak. Az óvodában ismerte meg, és... addig várt, amíg édesanyám megnőtt.

Apai dédszüleim, a Lőrinczek a Székelyföldről származnak [a mai] Hargita megyéből, Korond községből [Korond – nagyközség volt Udvarhely vm.-ben (agyagipar, gyógyfürdő), 1891-ben 3000, 1910-ben 3800 lakossal. A trianoni békeszerződéssel Romániához került. – A szerk.]. Rákóczi Ferenc, Erdély kormányzója felvetette, hogy vagy székelynek, vagy zsidónak vallják magukat. Akkor az ottani közösség egy része a zsidókhoz állt, másik része a székelyeknél maradt. Azt gondolom, hogy a dédszüleim elég vallásosak lehettek, ha a zsidóságot választották [1868-ban Bözödújfaluban a szombatosok többsége áttért zsidónak, és valószínű, hogy erre az eseményre utal itt Lőrincz András. II. Rákóczi Ferenc (1704–1711 között erdélyi fejedelem) megemlézése ebben a kontextusban nem igazán helytálló, a lakosságot nem állították ilyen választás elé Rákóczi fejedelemsége alatt. – A szerk.]. Nem tudom, miképpen jutottak Dévára.

Apai nagyapám, Lőrincz Dániel 1870-ben született. Marosillyén lakott [Marosillye – kisközség volt Hunyad vm.-ben, 1891-ben 1100, 1910-ben 1400 lakossal, járási szolgabírói hivatal, járásbíróság székhelye. A trianoni békeszerződéssel Romániához került. – A szerk.]. Marosillyén cipész volt, az volt a mestersége, aztán beköltözött Dévára, 1921-22 tájt, ahol tisztviselő volt haláláig egy ügyvédnél. Anyai nagyanyám, Helén, született Grün, 1876-ban született, és szintén Déván lakott. Nagymama Baresd községből származott, Hátszeg mellől, Hunyad megyében [Baresd – kisközség volt Hunyad vm. Hátszegi járásában (ugyanilyen néven a Marosillyei járásban is volt egy kisközség), 1900-ban is, 1910-ben is nem egészen 500 főnyi román lakossal. A trianoni békeszerződéssel Romániához került. – A szerk.]. Háziasszony volt. Emlékszem nagyapámra,

sovány volt és magas. Anyai nagyanyám kistermetű volt és sovány. Anyai nagyszüleimnek soha sem volt háza, mindig bérlakásban éltek, emiatt sosem tartottak állatokat. Nagyapát nem érdekelte a politika. Minden szomszédjukkal barátságban éltek. Voltak zsidó, magyar, román szomszédai – mindenféle. Nagyon jó kapcsolataik voltak – az én családomat jól ismerték ebben a városban, nagyon becsülték. Asztmája volt, ebben a betegségben is halt meg. Mindkét nagyszülőm Déván halt meg – nagypapa 1929-ben, nagymama 1951-ben.

Lőrincz nagyapámék minden ünnepet megtartottak. Emlékszem a Ros Hásánára, a Jom Kipurra, ezeket az ünnepeket mindig megtartották. Megünnepezték a Hanukát is, a Purimot is, a Pészahot és a Sávutot is és így tovább. Az étellel nem volt gondunk – most sincs: bármit is adott ennem nagymama, mindig megettem.

Apámnak két fiú- és két leánytestvére volt: Henrik, Lajos, Margit és Ilona. Henrik Budapesten élt, hivatalnok volt az Egészségügyi Minisztériumban. Lajos szintén hivatalnok volt, Déván élt. A felesége Schneider Erzsébet, egy körösbányai német nő [Körösbánya – nagyközség volt Hunyad vm.-ben, járási szolgabírói hivatal, járásbíróság, kir. közjegyzőség; 1891-ben 670, 1910-ban 1000 lakos. A trianoni békeszerződéssel Romániához került. – A szerk.]. Egy fiuk volt, Tibor, mérnök. Tibor elvette feleségül Mariannát, aki hivatalnok volt, két ikerfiuk volt, Valentin és Radu, akik most [2003-ban] harminc év körüliek. Margit szintén hivatalnok volt, Déván, Temesváron és Szatmárnémetiben lakott – Déván halt meg, nem volt családja. Ilona férjhez ment Grün Vilmoshoz, egy fogorvoshoz, háztartásbeli volt. Két mérnök-fiuk van, Péter és György, akik Déván élnek.

Apám, Lőrincz Jenő 1898. június hetedikén született, Marosillyén, Hunyad megyében. Kolozsváron végezte el a jogi kart, ügyvéd lett. A katonai szolgálatot 1917-18-ban teljesítette, nem tudom, hol és miként – csak azt tudom, hogy a román hadseregben volt [Csak 1920, azaz a trianoni békeszerződés után lehetett egy erdélyi születésű férfi román katona. Az apa valószínűleg a Magyar kir. Honvédségben szolgált. – A szerk.]. Déván élt.

A szüleim 1921-ben házasodtak össze itt, Déván, a zsinagógában [lásd: házasság, esküvői szertartás]. Szép, nagyon szép emberek voltak. Ami az öltözködésüket illeti, úgy öltözködtek, mint mindenki abban a korban – semmi szokatlan. Jó anyagi helyzetük volt. Apám ügyvéd volt, az egyik legjobban felkészült személy a városban.

Én, Lőrincz András 1924. november negyedikén születtem, Déván. Két fivérem volt, Ernő és Pál, mindketten Déván születtek – Ernő 1923-ban, Pál 1926-ban. Én voltam a közbülső. A testvéreimmel jól megértettük egymást.

Ernő a Decebal Gimnáziumot végezte, ott is érettségizett, és hivatalnok lett itt, Déván. Nem nősült meg, nem voltak gyermekei. Nem vett részt a politikában, de nagyon szeretett utazni, és 1953-ban, amikor Bukarestben megtartották az Ifjúsági Világtalálkozót, arabnak öltözött, és elment Európába, eljutott Németországig [Világifjúsági Találkozó (VIT) – Az 1945-ben alakult Demokratikus Ifjúsági Világszövetség (DIVSZ), a világ kommunista és munkáspártjai ifjúsági szervezeteinek nemzetközi szövetsége által szervezett fesztiválsorozat. A lakosság számára a több ezer külföldi fiatal jelenléte a fővárosban a második világháború óta először jelentett kapcsolatot külföldiekkel. – A szerk.]. Németországban Frankfurtba ment, onnan Hamburgba, ahol feljutott egy amerikai hajóra. Az amerikaiak megtalálták, megverték, letették a hajóról, és akkor visszajött, 1954. június hetedikén. Éppen édesapám születésnapján jött vissza. Ez volt az oka annak, hogy ugyanabban az

évben, 1954-ben a Securitate letartóztatta, és elvitték Kolozsvárra. Két hétig tartották ott, és megölték, mert nem akarta azt vallani, hogy amerikai kém. Semmivel sem vádolták, de valamit kitaláltak. Nem tudok semmit erről, csak azt, hogy 1954-ben, július elsején kaptunk egy táviratot a kolozsvári ideggyógyászati klinikáról, hogy menjek, és vigyem el a holttestet, azaz a bátyámat, aki kómában meghalt a klinikán. A Securitate vitte be.

Pál 1952-ben elvégezte az orvostudományi egyetemet, orvos volt, illetve tanársegéd Marosvásárhelyen a járványkórházban, 1960-ig, amikor kivándorolt Izraelbe, ahol nagyon jól feltalálta magát. Izraelben, Názáretben, Haifán és Netanyán élt. Kitüntették az Izrael Állam Érdemes Orvosa címmel. Két alkalommal látogattam meg, először akkor, amikor Názáretben élt, itt volt az első munkahelye Izraelbe költözése után, másodszor meg Netanyán. Pál 1984-ben halt meg, Netanyán, májrákban. Nős volt, a feleségét Juditnak hívták, szintén dévai származású volt, van egy lányuk, Carmen, aki az orvosi tanulmányait Marosvásárhelyen kezdte el, majd Rómában folytatta. Jelenleg szájsebész Rómában.

Hogyan emlékszem Dévára? Hát egyáltalán nem olyan volt, mint most. Nem voltak lakótelepek, nem volt egyetlen sokemeletes lakóház sem, nagy, szép családi házak voltak – már állt a Prefektúra meg az Igazságügyi Palota. Amikor kisgyerek voltam, 1930 és 1940 között, Dévának úgy tizenkétezer lakosa lehetett, amiből zsidó vagy nyolcszáz-kilencszáz, tehát vagy tíz százalék. Éltek itt németek, magyarok, románok, zsidók, cigányok, bolgárok, szlávok – mindenféle népség, mindenki rendben élt, nem voltak problémák. Nagyon jó keverék volt az, béke és barátság mindenütt. Nem volt semmiféle feszültség a nemzetek között.

A dévai hitközség ortodox volt. Tulajdonképpen két hitközség volt – az egyik ortodox, a másik magát még ortodoxabbnak tekintette. Zsinagóga is kettő volt, az egyik az Augusztus 23. utcai imaház a rabbi és a gondnok lakásával, valamint ez a zsinagóga, itt [a mostani Libertății utcában], a tisztviselők, a titkár és két őr házaival. Apám csak itt volt elnök – 1928 és 1948 között, odaát más volt, már nem emlékszem, ki. Az elsőt, az imaházat lebontották – nem tudom, melyik évben, de biztosan 1945 után. Hitközségi tagok Déván összesen vagy nyolcszázötvenen-kilencszázan voltak, ebből vagy százötvenen voltak odaát, a többi itt. Az ottaniak ortodoxabbak voltak, mint az itteniek – ezek nem voltak annyira szűk látókörűek. Akkoriban Déván két rabbi volt: Fischer Gyula és Klein Fülöp. Fischer Gyula volt a főrabbi a nagyobbik hitközségben, odaát meg Klein Fülöp a második világháborúig. Ami a hivatalviselőket illeti, a mi közösségünkben volt egy titkár és két sakter, Friedmann és Stössel, a másikban Adler Chune volt a sakter, a bukaresti Huffman rabbi apósa. A mi hitközségünk mindkét saktere rabbicsaládból származott.

Mindenféle foglalkozást megtalálhatott itt az ember, kezdve az ügyvédekkel – vagy öt-hat –, orvosok – szintén vagy öt –, értelmiségiek, tanárok, mérnökök, kisiparosok: cipészek, szabók, bolttulajdonosok, kereskedők... Néhányra még emlékszem. Az orvosok: doktor Deutsch Lajos, doktor Grünfeld Henrik, doktor Szegő Ernő; ügyvédek: apám, doktor Lőrincz Jenő, aztán doktor Grossman Miksa, Kain Pál, Berkovits Lajos; a tanárok: Valmos Ervin, Berkovits Mihály – talán matematikát oktatott, aligazgatója is volt a Decebal Líceumnak egy ideig; mérnökök: Kálmán János, egy üvegárubolt-tulajdonos az Egyesülés Terén. A leggazdagabb dévaiak közé tartoztak a nagybátyáim, a két Seiger, a mészárosok, aztán Stössel, aki multimilliomos volt, bőrfeldolgozással foglalkozott, Blum bankár és szeszeskereskedő, Maler építőanyag-kereskedő, Gáll Nándor, aki bankár volt, és volt neki malma is.

Gyermekkoromban a házunk nagyon szép volt. A szüleinké volt, nagyon tágas volt apám, anyám meg a három fiú számára. A Lucian Blaga utca 1. szám alatt volt. Öt vagy hat szoba volt benne, szép udvar tartozott hozzá. Be volt vezetve a víz és a villany, fával fűtöttünk, csempekályhákban. Nem tartottunk állatokat, csak egy kutyát. Mindig volt kisegítő személyzet – két csángó lány: egy szakácsnő és egy takarítónő [„Dévai csángók”: a Hunyad m.-be (Románia) települt bukovinai székelyek összefoglaló neve. 1888-92-ben Dévára, 1892-ben Vajdahunyadra, 1910-ben ismét Dévára, továbbá Csernakeresztúrra, és Sztrigyszentgyörgyre mintegy 2500-3000 telepes került. Az újonnan érkezettek a meglévő községek mellett csángótelepeket alakítottak ki. Az első évtizedekben földműveléssel foglalkoztak (...). Népi kultúrájuk és nyelvjárásuk a hosszú ideig tartó elszigeteltség következtében számos archaizmust őrzött meg, amely a Hunyad m.-i őslakos magyaroktól is megkülönbözteti őket” (Magyar Nagylexikon). – A szerk.]. Mindketten velünk laktak, és nagyon jól megértettük egymást. Nekünk, gyerekeknek, volt egy bécsi nevelőnőnk is, Teréziának hívták. Négy-öt évig lakott nálunk, amikor még kicsik voltunk, aztán visszatért Ausztriába. Sok könyvünk volt, ezrével, mindenféle: német, magyar, francia, román nyelvűek. Édesanyám háztartásbeli volt, de rendkívül művelt asszony. Nagyon jól beszélt franciául és németül is. Gondolom, hogy volt vagy kétezer-ötszáz könyvünk otthon.

A szüleim nagyon vallásosak voltak, különösen édesanyám. Kóser konyhát vezetett, ortodox kóser konyhát, azaz a húst elkülönítette a tejtől [lásd: étkezési törvények]. Pészahkor külön edényeket használtunk, nagyon szépet, kék pereme volt, a kamrában tartottuk. Apám minden szombaton elment a zsinagógába – hitközségi elnök volt. Anyám csak a nagyünnepek alkalmával ment. Az ünnepekkor mindig jelen volt, de péntek este és szombaton nagyon ritkán. Péntek este anyám meggyújtotta a gyertyákat [lásd: gyertyagyújtás] – ötöt, egyet-egyet minden családtagért [A gyertyát fél órával a naplemente előtt kell meggyújtani; a péntek este meggyújtandó gyertyák számát tekintve két szokás van: az egyik szerint két gyertyát kell meggyújtani (az egyik jelentése: „megemlékezzél”, ti. a szombat napjáról; a másiké: „őrizd meg”, ti. a szombat napját). A másik szokás szerint annyi gyertyát kell gyújtani, ahányan vannak a családban. – A szerk.]. Az asztalon kalács [bárhesz] volt – hosszúkásak voltak, otthon készültek, apám vágta fel és osztotta el közöttünk. A péntek este mindig rendkívüli esemény volt, mert apám elment a zsinagógába, és magával vitt engem is. A fivéreim nemigen akartak menni. És szombaton ugyanúgy, együtt mentünk a zsinagógába, de az már nem volt rendkívüli dolog. Ilyen volt a helyzet akkoriban! Apám nem járt a mikvébe, csak édesanyám. A nagy hitközségeknél volt mikve a hitközség udvarán – több épület volt ott. Édesanyám nagyon gyakran ment, legalább hetente egyszer [Egyébként rituális megtisztulás céljából az asszonyoknak csak havonta egyszer kellett elmenniük a mikvébe: a menstruáció végétől hét ún. tiszta napnak kell eltelnie, napnyugtától a hetedik nap nyugtáig, és a hetedik nap napszálla előtt kellett fölkeresni a mikvét. A férfiak mehettek minden héten. – A szerk.].

Nem volt kedvenc ünnepem, de nagyon szerettem a Hanukát, nagyon szerettem a Purimot, szerettem a Pészahot. Szukotkor dióval játszottunk – a résztvevők letettek két-három diót, majd dobtak, mint a kuglinál, hogy találják el a diót, akinek sikerült, az övé lett az egész sor. Szépek voltak, nagyon szépek voltak az ünnepek... Amire még emlékszem az ünnepekkel kapcsolatban: évente egyszer, Szimhát Tóra napján szinte az egész hitközséget meghívtuk hozzánk, beleértve a rabbit – apám húsz éven át a hitközség elnöke volt. Mindenestől lehetek vagy háromezren az udvaron, pontosabban a kertben, ahova asztalokat és székeket tettek mindenki számára. Nagyon

nagy kertünk volt. Az egész ház ünnepi lázban égett. Akkor Szimhát Tóra napján eljöttek hozzánk az asszonyok segíteni – anyám nem tudott volna egyedül ellátni háromszáz embert. Mindent nálunk készítettek el – a süteményeket, kávé, csak a bort vásárolták. A férfiakat nem választották el az asszonyoktól, mindenki ott ült, ahol akart. Mindenféléről beszélgettek, nem politizáltak meg ilyenek – természetes, hétköznapi dolgokról beszélgettek. Ettek, beszélgettek, előtte is, utána is imádkoztak.

A szüleimet nem érdekelte a politika. A város központjában laktak, nemcsak jó, hanem nagyon jó viszonyban voltak a szomszédokkal. Jobbra és balra magyar és román szomszédaink voltak. Tőlünk jobbra volt a református gyülekezet, ott lakott a város református lelkésze. Bal oldalon pedig egy ügyvéd lakott, Conda. Gyakran mentünk látogatóba a református paphoz, aki tanított is bennünket helyes magyar beszédre, irodalomra és Ausztria-Magyarország történetére. Fazakas Sándornak hívták. Az utcánkban zsidók is laktak – vagy öt-hat család: Nussbaum gyógyszerész, Grünfeld doktor, Heller, a kereskedő...

Ami a barátokat illeti, édesanyámnak volt több, apámat elfoglalta az ügyvédi munka – ugyanakkor apám minden bíróval, ügyésszel, ügyvéddel barátságban volt, orvosok, mindenféle értelmiségiek jártak hozzánk, a ház nyitva állt mindenki előtt. Édesanyám tagja volt a hitközségen belül működő WIZO zsidó klubnak, ami a szegények támogatásával foglalkozott. Havonta legalább egyszer találkoztak. Kezdetben a hitközség gyűjtötte a szükséges pénzalapot, de a háború idején Amerikából, a JOINT-től kaptunk adományokat. A szüleimnek sose volt gondja az antiszemitizmussal, csak a vasgárdisták idején, de akkor sem történt semmi súlyos esemény [A Vasgárda okozta zavargások korszaka nem esett egybe az Antonescu-rezsimmel, bár voltak periódusok, amikor a kettő fedte egymást. A Vasgárda egy szélsőjobbpolitikai szervezet volt 1930 és 1941 között, nacionalista, misztikus és antiszemita elvekkel, számos terrorcselekmény és politikai gyilkosság kötődött hozzá, valamint több antiszemita akció. Bár a harmincas években többször betiltották, 1940-ben mégis kormányalakító tényezővé vált, mivel a király által teljhatalmú miniszterelnökké kinevezett Ion Antonescu 1940-ben velük közösen alakított kormányt. A két korszak viszont – a Vasgárda által fémjelzett és az Antonescu-rezsim – csak 1940–1941 között fedte egymást, mivel Antonescu a Vasgárda 1941-ben szervezett sikertelen puccskísérlete után végleg föloszlatta a pártot. Az Antonescu-rezsim 1944 augusztusáig, a román kiugrásig tartott. Ehhez a korszakhoz, Antonescu nevéhez fűződnek a hírhedt romániai zsidóellenes pogromok, valamint deportálások, melyeket a román történetírás máig tabuként kezel. Lásd még: zsidótörvények Romániában; zsidók Észak- és Dél-Erdélyben. – A szerk.]. A vakációkban Déván maradtunk. Nem találkoztunk túl gyakran a rokonokkal, csak egyes alkalmakkor. Nem voltak nagyon szoros kapcsolataink, mindenkinek megvolt a maga baja. Ellenben a nagyszülőkkel nagyon gyakran találkoztunk: Seiger nagymama például közvetlenül mellettünk lakott – volt egy közös kapunk az udvaron, így akkor mentünk át hozzá, amikor akartunk, gond nélkül.

Kisgyermekkoromban három-négy évig óvodába jártam, és szintén három-négy évig a héderbe. Déván nem volt Talmud-Tóra, de volt héder, immár hetven éve annak, hogy oda jártam... Négyéves koromban kezdtem el járni. Itt volt egy szobában, a zsinagóga udvarán. Akkoriban tíz-tizenöt fiú járt, de odaát is volt héder, az imaháznál, szintén tíz-tizenöt gyereknek. Szép volt a héderben, tanultunk a gyerekekkel, ültünk az asztalnál. A tanító egy kis emberke volt. Nem dévai volt, máshonnan jött – Rubin Izsáknak hívták. Tanította nekünk a zsidók történetét, az olvasást és írást héberül. Emlékszem, hogy vesszőt tartott a kezében... Nem voltak külön tankönyveink, a

vallási könyveket használtuk. Minden reggel mentünk a héderbe, majd hat-hét éves korunkig az Aurel Vlaicu utcai óvodába. Délben jöttünk haza.

Hétéves korom után a Mihai Eminescu utcai elemi iskolába jártam. Mentem az iskolába, jöttem haza, tanultam, megírtam a leckéimet. Leginkább a történelmet és a földrajzot szerettem. Sose volt semmi gondom az osztálytársakkal vagy a tanárokkal. Sok barátom volt, jöttek hozzánk, játszottunk az udvaron, ki-ki végezte a dolgát.

Vagy két évig zongoraleckéket vettem, de aztán abbahagytam, Volt otthon egy nagyon szép zongoránk, bécsi, de én nem szerettem a zongoratanulást. Édesanyám azonban zongorázott. Később eladtuk a zongorát. Ugyanakkor a zenét szerettem, most is szeretem. Szeretem a klasszikus zenét és az operát meg az operettet. Szeretem Verdit, Strausst, Mozartot, Puccinit, Bizet-t. Kedvenc operám a „La Traviata” Verditől.

A bár micvóm itt volt, Déván, 1937-ben. Egy hónapig tanultam Rubin úrral azt a Tóra-bekezdést, amit fel kellett olvasnom. Felhívtak a Tórához, és felolvastam az egész fejezetet Ábrahám Kánaánba meneteléről, a „Leh Leha” hetiszakaszt [Teremtés 12:1 – 17:27] [lásd: szidrá]. Nem tartottam semmiféle beszédet. Utána hazamentünk. Volt egy ünnepi ebéd, csak mi, a család, ennyi volt az egész. Nagyon szép volt.

A háború elején, 1939-ben Fischer Gyula [Rabbi volt Déván. – A szerk.] elment Kenyába, Nairobibba, onnan Londonba, majd végül az USA-ba, Chicagóba, ahol aztán meg is halt. Klein Fülöp [rabbi] itt maradt 1940–1944 között, a háború végéig, majd a háború után Marosvásárhelyre költözött. Utánuk volt még itt rabbi, 1947 után Müller, akit a fivére követett Petrozsényből, Müller Frigyes. Mindkét Müller fivért bezárták, együtt az apámmal, 1959-ben. Az elsőt a Securitate ölte meg, a másik elment Izraelbe, Názáretbe, 1960-ban. Meglátogattam, amikor ott jártam, a Rabbinátusnál. Izraelben halt meg. A két Müllernek, akik rabbik voltak itt, az apja is rabbi volt, Petrozsényban.

Akkoriban, a két háború között, a petrozsényi hitközség nagyobb volt, mint a dévai – legalább kétezer zsidó élt ott. Petrozsényba Máramarosból jöttek, együtt a bányászokkal. Az első bányászok a Kárpátaljáról és Máramarosból jöttek, amikor megnyitották a Zsil-völgyi szénbányákat, és az első bányászokkal a zsidók is eljöttek – Lupényba, Petrozsényba, Vulkánba. Kevés volt közöttük a bányász, inkább különféle iparosok voltak – szabók, cipészek, kereskedők, néhány értelmiségi is, így aztán amikor megjelent a bányászat a Zsil-völgyben, ők is megjelentek. A máramarosi zsidók Lengyelországból származtak.

Gyermekekoromban a politikai légkör nagyon jó volt. Sose voltak problémák, még a vasgárdisták idején sem. Az egész városban vagy harmincan voltak, akik tüntettek, de semmi egyéb nem volt. Csak 1940. december hatodikán összegyűjtötték az összes zsidó kereskedőt, és elvették az üzleteiket [A romániai Zsidó Statutumra vonatkozó 1940. augusztus 8-i törvény alapján – A szerk.] – Borza Nicodim alpolgármester idején. Nekünk Déván nem volt részünk antiszemita incidensekben. A zsidóellenes törvények [Romániában] azonban nagyon súlyosan érintettek: elvették a házat, először 1942-ben, az Antonescu-rendszer idején [lásd: Antonescu-rezsim], másodszor pedig 1952-ben, a kommunista rendszer vette el. A Seiger nagyszülők házáat is elvették az Antonescu-korszakban, Lőrincz nagyszüleimnek nem volt háza. Egész egyszerűen kitétek az utcára. Miután elvették a házunkat, albérletben laktunk Déván. Elvették az apám munkahelyét is, akit kizártak Antonescu négy éve idején az ügyvédi kamarából. Abból éltünk, amit eladtunk a

házból: ezüst- és aranyholmit, porcelánokat, kristályt, mindent, amit összegyűjtöttünk az apám húszéves ügyvédi szolgálata idején.

A háború idején Déván laktam, de Aradon is, 1941–1942-ben. A holokausz idején, 1942–1944 között másfél évig munkaszolgálatban voltam: a Déva és Brád közötti vasút építésénél, a 107. sz. vasúti munkacsoport. Négyszáz zsidó dolgozott ott, mind zsidók a környékről. Az volt a dolgom, hogy berakjam és kirakjam a köveket meg a vasúti síneket. Déván laktam, Voioşan Dragomir úrnál – abban az időben már elvesztettük a házat –, és minden nap mentem dolgozni. Apát nem vitték munkaszolgálatra, minthogy ő volt a hitközségi elnök akkoriban. Az idő tájt nem hallgathattunk rádiót, nem olvashattunk újságot. Nem voltak deportált rokonaink, és a család összetartott, hogy el tudjuk viselni ezt az állapotot [lásd: Zsidó Statutum Romániában; zsidók Észak- és Dél-Erdélyben; zsidótörvények Romániában].

Miután véget ért a háború, elmentem Marosvásárhelyre, az orvostudományi karra. 1945 és 1951 között jártam oda. Azokban az években csak tanulással foglalkoztam, semmi egyéb nem. Jártam a [maros]vásárhelyi zsinagógába, pénteken este és szombaton délelőtt. Jól talált a szó Klein Fülöp rabbival. Gyakran mentem hozzá, sok mindenről beszélgettünk, tanultam, és amikor eljött édesanyám is látogatóba, olyankor náluk aludt, náluk lakott. Dévához képest többen voltak, szintén ortodoxok. Sem az egyetemi években, sem utóbb, a munkában sem voltak gondjaim amiatt, hogy zsidó vagyok.

A szüleim Déván maradtak. Apámat visszafogadták az ügyvédi kamarába, de már nem dolgozhatott ügyvédként, mert elérte a nyugdíjas kort, és kinevezték jogtanácsosnak a kudzsiri fegyvergyárba, Fehér megyébe, 1945-ben [1945-ben az apja 47 éves volt, lehetséges, hogy egészségügyi problémák miatt nyugdíjaztatta magát vagy nyugdíjazták. – A szerk.]. Déván laktunk, és apa csak akkor utazott Kudzsirba [románul: Cugir], amikor szükség volt rá bizonyos problémák megoldására. 1959-ben a kommunisták letartóztatták, mert úgymond a holokausz idején elküldte a dévai zsidókat az auschwitzi meg a buchenwaldi lágerbe. A valóság az, hogy Déváról és egész Hunyad megyéből egyetlen embert sem küldtek lágerbe [Mivel Déva Dél-Erdélyben volt, román fennhatóság alá tartozott, s az ottani zsidóságra a romániai zsidótörvények vonatkoztak. – A szerk.]. Őt megvádolták ezzel, a hitközség elnökét. Égnek mered az ember haja, amikor olvassa a dossziét, amit őellene állítottak össze. Összesen öt zsidót deportáltak Transznisztríába, de amiatt, hogy kommunisták voltak. Egyet közülük agyonlőttek, a többi négy hazatért.

Apám 1965. május elsején halt meg, Marosvásárhelyen, ahova beutalták a klinikára, édesanyám meg 1973 márciusában, Borosjenőn [Ineu, Arad m.]. Édesanyám teljesen megbénult, nyolc éven át volt ágyban fekvő beteg, moccanatlanul, mint egy fadarab. A szüleimet Dévára hoztam eltemetni, itt vannak a temetőben. Szoktam kádist mondani az emlékükre minden évben, jercit [lásd: jahrzeit] alkalmával, mikor kimegyek a temetőbe.

A katonai szolgálatomat Nagyváradon teljesítettem, a tiszti iskolában, 1951–52-ben, a szakmai gyakorlat idején ezredfőorvos voltam, a tanfolyam és a gyakorlat után tartalékos századosnak nevezték ki. Később tisztiorvosként dolgoztam, állami egészségügyi felügyelőként, rajoni főorvosként, illetve tartományi főorvoshelyettesként.

Először 1960-ban, harminchat éves koromban nősültem meg. Akkoriban Petrozsényban dolgoztam, a tisztiorvosi hivatal helyettes főorvosa voltam, és ott ismertem meg egy színésznőt, akit aztán

elvettem feleségül. Milena Rizescunak hívták, a bukaresti „Ion Luca Caragiale” Színművészeti Főiskolát végezte el, és Ioana Postelnicu [sz. 1910] íróőnének volt a lánya, annak, aki a „Vlaşinok elmenetele” című regényt írta, amiből aztán 1983-ban filmet is készítettek [A „Vlaşinok elmenetele” című regényciklus földidézi a Nagyszeben környéki erdélyi pásztorok életét, a Vlaşin család életét és küzdelmét, egy pásztorfalu mikrohítoriáját mítoszi magasságokra emelve. – A szerk.]. Milena apja, Pop Felix zsidó volt. Egy évvel később, 1961-ben elváltunk, és elköltöztem Aradra. Nem tudok semmit sem róla, mióta elváltunk.

Aradon nem találtam munkahelyet, de minthogy jó barátságban voltam a nagyváradi főfelügyelővel, doktor Râznicuval, adott nekem egy állást Borosjenőben. Vagy hat hónapon át ingáztam, Aradról [Boros]Jenőre [A két település között 62 km a távolság. – A szerk.]. Aztán kineveztek igazgatónak, lakást is kaptam, és mikor ez is megvolt, összeházasodtunk a jelenlegi feleségemmel, Maria Toduţával 1965. március tizenötödikén. Maria 1933. január huszonhetedikén született Borosjenőn. Ő nem zsidó. Foglalkozását tekintve könyvelő. Minthogy román volt, én megtartottam a zsidó ünnepeket, ő a saját ünnepeit – mindenki külön. Nem volt emiatt soha semmi fennakadás.

A lányunk, Gilda Eugenia Aradon született 1966. április hatodikán. Édesanyja román ortodox keresztény szellemben nevelte, de azután, hogy Izraelbe ment [1986-ban], húszéves korában, a dolgok megváltoztak. Hogy határozta el magát a távozásra? Szerintem hibázott, de nem volt más kiút. Felvételizett a temesvári egyetemre, sikerült a vizsga, de hely hiányában... persze, hogy a Securitate közbeszólt. És akkor a lányom azt mondta, hogy itt nincs mit keresnie, nincs semmiféle jövője ezzel a dologgal. Feliratkozott, és kitelepült Izraelbe, ahol hét évet töltött. Haifába ment. Először egy diákkollégiumban lakott, aztán egy asszonynál, akivel összebarátkozott. Haifában járt egyetemre – francia és angol irodalom- és nyelvtanári oklevelet kapott. Izraelben Netanyán is lakott. Gilda tökéletesen beszél héberül. Ő román, minthogy az anyja is román, de miután elment Romániából, elment Párizsba, Franciaország egyik fővárosához, elvégzett egy tanfolyamot, és eleget tett minden formáságnak, hogy felvehesse a zsidó vallást. Megkapta, most van „rabbinikus bizonylata” arról, hogy zsidó, és van izraeli állampolgársága is. Most itt lakik, Déván – visszatért, mert már nem érezte ott jól magát. Zsebében az oklevele, otthon lakik nálam – nincs férje. Egy ideig tanársegéd volt itt az Ökológiai Karon, Déván (az oklevelét a román állam is elismeri), de most azzal foglalkozik, hogy visszaszerezze azokat a javakat, amiket a kommunisták elkoboztak a családomtól és a nagybátyáimtól. Nem tudom, mik a tervei, meddig akar itt maradni.

Nem vándoroltam ki Izraelbe, mert nem volt rá módom. Volt egy megbénult anyám, egy öreg anyósom, román parasztasszony, egy román feleségem, a lányom meg kicsi volt, hat-hét éves. Hogy menjek Izraelbe, egyedül tartsak el öt személyt? Nem volt rá mód, így aztán maradtam. Aztán meg jó munkalehetőségeim voltak, nagyon jó fizetésem volt, most elég jó nyugdíjaink vannak, nem rendkívüliek, de a feleségemmel együtt hétmillió lejt kapunk. 1984 óta vagyok nyugdíjas.

Negyvennyolc éven át voltam párttag, de nem meggyőződésből, hanem kényszerből. 1945 szeptemberétől a Titel Petrescu-féle Román Szociáldemokrata Párt tagja voltam, és amikor egyesültek ezek a pártok, a Román Kommunista Párt tagja lettem [Akkor a párt neve Román Munkáspárt volt. – A szerk.]. Semmi közöm nem volt a kommunizmushoz, amit a románok csináltak. A hozzáállásom a kommunizmushoz passzív volt. Senkinek sem tettem rosszat, nem

loptam senkitől semmit, senkit sem öltem meg. Végeztem a dolgomat, orvos voltam, végeztem a hivatali feladataimat, tisztességgel, hiszen azzal együtt, hogy apámat bezárta a Securitate, egy testvéremet és egy nagybátyámat úgyszintén, hogy a házainkat elvették, mégis ötven, azaz negyvennyolc éven át tartottak, mert megvolt az a képességem, hogy jól dolgozzam. Amikor azonban azt láttam, hogy egy első titkár csak ostobaságokat tesz, megmondtam neki, de finoman, nem mondhattam meg neki egyenesen. A forradalom előtt [lásd: 1989-es romániai forradalom] is részt vettem a közéleti tevékenységekben: mindenben, amit a hivatali helyzetem megkövetelt – minden gyűlésben, felvonulásban, az egészségügyi ellenőrzések megszervezésében.

1978-ban visszajöttem Borosjenőről Dévára. Megvásároltam ezt a lakást, ahol most lakom, mert dévai lévén, ide akartam visszatérni nyugdíjasként. Már a nyugdíjaztatásom előtt ideköltöztem. Ugyanabban az évben, 1978-ban, a hitközség elnöke, Farkas Zoltán kinevezett tanácsosnak a megkérdezésem nélkül, még csak nem is szólt. És azóta egyfolytában tanácsos vagyok, de csak 2001 óta, a választások eredményeképpen töltöm be hivatalosan is ezt az állást. Ami a jelenlegi hitközségi életet illeti, mindent elvégzek, amit kell. Az elnök Max Alexandru, aki 1984-ben került ide mint tanácsos. 1987-ig tanácsos volt, és szociális ügyekkel foglalkozott – megrakta az élelmiszer-szállító autót, elosztotta az élelmet, a segélyeket, a ruhaneműt és így tovább. 1987-ben, amikor meghalt a volt elnök, Farkas Zoltán, ő lett a hitközség elnöke. Most minden szombaton jövök imádkozni. Általában négy és nyolc között van a résztvevők száma, de csak én és az elnök, Max tudunk héberül olvasni.

Szabadidőmben, mint minden nyugdíjas, sétálok, ide-oda járok, elmegyek vásárolni, így töltöm az időt. Odahaza mindenféle könyveim vannak, magyarul, románul, németül, franciául, angolul és héberül – hatféle nyelven. A tárgykörük változatos: regények, történelem, vallásos könyvek. Szeretek újságot olvasni: előfizettem a „România Liberă”, a „Hunedoareanul”, a „Cuvântul liber”, az „Academia Cațavencu”, valamint a „Nyugati Jelen” című lapokra.